

Kur'an'ın Psikolojik Tefsirinde Allame Tabâtabâi'nin Tefsir Metodu

Dr. Alirıza Şirzâd*

Özet

Kur'an-ı Kerim'in psikolojik tefsiri, müfessirin Kur'an ayetlerine psikolojik yaklaşımla yazdığı, tefsir kaynaklarından yararlanarak psikolojik bilginin geçmiş bulgularını Kur'an'a arzedip ayetlerden yeni psikolojik bulgular üretmeyi hedefleyen ve bunlara dayalı sistem kurarak Kur'an-ı Kerim'in psikolojik işaretlerinin tefsirine odaklanan tefsir ekollerinden biridir.

Bu araştırma, Allame Tabâtabâi'nin *el-Mizan*'da yaptığı psikolojik tefsirleri tespit etmeyi ve daha sonra da Allame'nin onları tefsir ederken izlediği yöntemi incelemeyi hedeflemektedir. Makalenin bulguları göstermektedir ki, Allame Tabâtabâi, ister orucun farz olması (Bakara, 183) ve mükellefiyete güç yetmesi (Mü'minun, 62) gibi mevzusu psikolojik olmayan ayetler olsun, ister aile idaresiyle ilgili ayet (Nisa, 34) gibi mevzusu psikolojik ayetler olsun Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde psikolojik çıkarımlarda bulunmuş ve tefsirinde bunları açıklamıştır. Bu arada bazı ayetlerde, siyak kariesinden yararlanma türünden tefsir metoduna işaret etmiş, ama başka konularda her ne kadar onları kullanmışsa da buna değinmemiştir.

Sonuç itibarıyla, *el-Mizan*'dan çıkarılmış psikolojik tefsirlere dikkat edildiğinde Allame Tabâtabâi, psikolojik tefsirinde Arap dilinin kurallarının yanısıra siyak, muhatabın özelliği ve bilimsel (deneysel) bulgular gibi okuma biçiminden de istifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an tefsiri, psikoloji, tefsir metodu, tefsir ekolü, *el-Mizan*.

Giriş

Günümüzde dünyanın bilimsel ortamlarında, özellikle de ülkemizde disiplinlerarası araştırmalar rağbet görmeye başlamıştır. Araştırmacılar açısından birçok bilimsel meselenin tek disipline bağlı kalarak incelenmesi yeterli bulunmamakta ve konuya çok sayıda bilimsel pencereden bakılması gerekli görülmektedir.

Disiplinlerarası araştırmaların Kur'an müfessirleri arasında da uzun bir geçmişi vardır. Edebi, felsefî ve kelamî yaklaşımlar geçmişteki bazı müfessirler arasında birçok tefsir ekollerinin ortaya çıkmasına ve sonuçta da Kur'an ayetlerinin farklı şekillerde anlaşılmasına sebep olmuştur. (Karamelekî, 1388, s. 45). Ama zamanın geçmesi ve yeni ihtiyaçların belirmesiyle

* Kum İslâmî İlimler Üniversitesi, Kur'an ve İslâmî Metinler Anabilim Dalı

birlikte, ama aynı zamanda elbette ki sosyal bilimlerin gelişmesiyle eşzamanlı olarak başka akımlar da tefsire eklenmiştir. *el-Menar* tefsirindeki sosyal eğilimler ve sonra da *Min Vahyi'l-Kur'an* tefsirindeki eğitimci ekol, toplumsal sorunları çözme ve dinin zamanın ihtiyaçlarına uygunluğunu gösterme hedefiyle Allah'ın ayetlerini ele alan bu akımların örneklerindendir. (Alevimehr, 1389, s. 343). Bu arada, sosyal ve eğitimci ekollerin ardından psikolojik akımı bu tarihsel mecrada en yeni tefsir akımlarından biri saymak mümkündür. Psikoloji biliminin Müslümanların arasında rağbet görmesi ve bu bilimin bazı bulgularının İslamî metinlerde ortaya konmuş noktalarla mutabakat içinde olduğunun görülmesiyle birlikte Müslüman ilim adamları, Kur'an-ı Kerim'deki psikolojik öğretileri keşfetmeye ve nihayetinde de İslamî prensip ve kavramlara uygun bir psikoloji kurmaya girişmiştir.

Tabii ki mevcut tefsirler arasında müfessirin tamamen psikolojik yaklaşımla ayetlere baktığı ve ayetlerden psikolojik sonuçlar çıkardığı bir tefsir gösterilemez. Fakat bazı müfessirlerin, yazdıkları tefsirlerde bazı ayetleri izah ederken psikolojik tefsirler yaptıkları gözlenmektedir. Nitekim Allame Tabâtabâî, harika *el-Mizan* tefsirinde pek çok yerde Kur'an-ı Kerim ayetlerinin, bu makalede değineceğimiz psikolojik işaretlelerini ele almıştır.

Psikolojik tefsirin açık bir tanımını yapmadan önce ilkin bu tefsir yaklaşımının bir tefsir ekolü olarak öğeleri ve özelliklerini belirlemek gerekmektedir. Kaynakları ve kıyımlarını açıkladıktan sonra da bu tür tefsirin tarifi verilecektir.

Bir Tefsir Ekolü Türü Olarak Psikolojik Yaklaşım

Kur'an'ın psikolojik tefsiri, tefsir ekollerinden biri olarak gündeme gelmiştir. Bu nedenle onun niteliğini öğrenmek bakımından öncelikle tefsir geometrisindeki tefsir akımlarının genel olarak yerini belirlemek gerekmektedir. Kur'an araştırmacıları tarafından tefsir akımları hakkında ortaya atılan tanımların, tefsir ekollerinin sütunları olarak adlandırılabilen üç aslı unsuru vardır:

1. Uzmanlık: Özellikle bir eğilimle tefsir yazımında en temel sütun, akımlardan birine nispetle belli bir bilim alanındaki uzmanlığın varlığı veya en azından müfessirde, onu tefsirin belli bir yaklaşımına sevkeden özel bir zevk ve tarzın hâkim olmasıdır. (Rızâyî Isfehanî, 1387, c. 2, s. 23). Elbette ki zamanın bilimlerinden birinde uzman olan kişinin tefsir kavrayışlarının, sırf ilmî zevk ile Kur'an'a yaklaşan bireye nispetle farklı olacağına ve Kur'an'dan çok daha derinlemesine istifade edeceğine şüphe yoktur.

2. İhtiyaç: Müfessirin içinde yaşadığı dönemin şartları ve meseleleri, müfessirin Allah'ın ayetlerine bakışına yön verebilir. (Şâkir, 1382, s. 48). Bu nedenle zamanın uzmanlık ve ihtiyacının müfessirde biraraya gelmesi durumunda onda kendi çağındaki insanların çoğu ihtiyacını Kur'an'dan karşılama ve Kur'an'ı tüm zamanlar için bir mucize olarak tecelli ettirme kaygısı oluşturabilir. Bu, insanların hayatındaki pek çok yönle doğrudan irtibat halindeki psikoloji biliminde özel bir öneme sahiptir.

3. Farklılık: Kur'an tefsirlerinin farklılaşmasına sebep olabilen etkenlerden biri de Kur'an tefsirinde çok sayıda akımın ortaya çıkmış olmasıdır. (Alevimehr, 1389, s. 210). Çünkü nihayetinde uzmanlık ve zamanın ihtiyacı, müfessire, Kur'an ayetleriyle

ilgili o ana dek birçok müfessire gizli kalmış yeni bir anlayış armağan edebilir. Bunun da psikolojik tefsir gibi tefsirlerin asli hedefi olması mümkündür.

Psikolojik Tefsirin Kaynakları

Tefsirin kaynakları altı kategori olarak sınıflandırılabilir: Kur'an, Masumların rivayetleri, lugat kaynakları, tarih kaynakları, akıl ve deneysel birikim. (Bâbâyî ve diğerleri, 1388: 298). Bu altı kaynak, tefsirde en önemli ve en işlevsel kaynaklar kabul edilmektedir. Bu altı kaynağın arasında dört tanesi, Kur'an'ın psikolojik yönden anlaşılmasında çoğunlukla dayanan kaynaklardır:

1. Kur'an: Kur'an-ı Kerim'de, deneysel bilimler veya Masumların rivayetleri gibi diğer kaynaklara istinat etmeksizin sırf nastan veya ayetin zahirinden istifade etmeyi mümkün kılan psikolojik değiniler mevcuttur.

Bu ayetleri iki gruba ayırmak mümkündür:

a) Doğrudan ayetler: Bazı Kur'an ayetleri "psikolojik önermeler" taşımaktadır. Mesela evliliğin sağladığı dinginlik etkisine işaret eden Rum suresi 21. ayet gibi.

b) Dolaylı ayetler: Bu grup ayetlerin "psikolojik işlevi" bulunsa da onlardan psikolojik önermeler çıkarılamaz. Mesela Allame Tabâtabâî'nin psikolojik yorumunu yaptığı "Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu!" (Ahkaf, 15) ayeti gibi. Bu büyük müfessirin görüşüne göre hamilelik ve emzirme günlerindeki meşakkatın belirtilmesi, üstelik de bunun Allah tarafından anne babaya ihsanda bulunma talimatından sonra gelmesi bir tür insanın duygularını harekete geçirmek için olabilir. (Tabâtabâî, 1390, s. 18, s. 201). Bunun yolla insanlar ebeveynine, ama özellikle

de anneye müteşekkik ve minnettar olmaya teşvik edilmektedir.

2. Masumların rivayetleri: Elimize ulaşan tefsir rivayetlerinin tamamı, doğrudan psikolojik tefsirle bağlantılı ve bu tür tefsirlerde en büyük işlevi gören iki grup rivayetten oluşmaktadır:

a) İçerdikleri psikolojik kavramlarla ayetlerin tefsir edilmesini sağlayan rivayetler. Mesela "Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin." (Nisa, 35) ayetinin tefsirine ilişkin aktarılmış çok sayıda rivayet gibi.

b) Psikolojinin "geleneksel kavramlar"ını içermeyen ayetlerin psikolojik tefsirinde kullanılan rivayetler. Mesela İmam Sâdık'ın (a.s), "Kim inanırsa Allah'a, o da, onun gönlüne doğru yolu ilham eder.." (Teğâbun, 11) ayetinde yaptığı psikolojik tefsir gibi. İmam'ın (a.s) görüşüne göre Allah'a iman, sükûnet ve dinginliğe sebep olacaktır. (Berkî, 1371, c. 1, s. 249).

3. Deneysel birikim: Psikoloji bilimindeki deneysel araştırmalar da, tabii ki kesin olmaları veya en azından güven vermeleri şartıyla, tefsir için kabul edilebilir bir dayanak oluşturmaktadır. Mesela bilişsel terapide kâr-zarar tablosu teorisinin, içkinin haram kılınmasında kâr-zarar değerlendirmesine uygulanması gibi.

Psikolojik tefsirde deneysel teoriler ve araştırmalardan çıkarılmış hükümler ve şartlar ayrıntılı olarak prensipler kısmında ele alınacaktır.

4. Lügat kitapları: Kur'an'da psikolojik anlam ve içeriğe sahip bazı kavramların derinlemesine ve net biçimde anlaşılması amacıyla eski lugat bilginlerinin görüşüne başvurulabilir ve psikolojik tefsirde onlara

dayanılabilir. Mesela psikolojik Kur'an kavramı olan "göğüs ferahlığı"nın sözlüklerdeki incelemesi gibi. Bu eylemin kavramsal karşılığı "konseptoloji" veya "terminoloji"dir.

Ayetleri anlamak için tefsir kaynaklarını kullanmanın gereği ve sonuç çıkarmanın gücü olarak aklın (akl bi'l-ma'na'l-e'em) işlevinin diğer kaynaklara paralel yer aldığını ve onların tamamlayıcı yarısı olmadığını hatırlatmak gerekir. Psikolojik tefsirde çok işlevli kaynak olarak gözönünde bulundurulmayan akıl, felsefi akıldır (akl bi'l-ma'na'l-e-has).

Bu bölümde anlatılan konuların tamamından anlaşılan odur ki, tefsirde psikolojik ekol ile bilimsel metot arasında benzerlikler bulunmasına rağmen bu akım, bilimsel metodun alt kümesi olarak değerlendirilemez. Çünkü bilimsel tefsir metodunda sadece deneysel birikim tefsir kaynağı olarak kullanılmaktadır. Halbuki tefsirde psikolojik ekol, aralarında rivayetlerin bulunduğu başka bir kaynaktan da yararlanmaktadır. Sonuç itibarıyla tefsirin çeşitli yöntemlerinin yardımıyla Kur'an'ı anlamada bu ekol den de istifade edilebilir.

Psikolojik Tefsirin Kısımları

Psikolojik tefsirler, müfessirin ayetlere psikolojik bakışla hedeflediği şey ve Kur'an ile psikoloji dalları arasındaki alanda üstlendiği işlev bakımından üç gruba ayrılmaktadır:

1. Önceki görüşlerin sunulması: Bu kısımda psikoloji araştırmalarının sonuçlarını ve ileri sürülen görüşleri, tabii ki kesin olmaları veya güven vermeleri şartıyla, Kur'an-ı Kerim ayetlerine sunarız. Netice olarak da onlarla ilgili Kur'an'ın tavrını belirleriz. Bu iş, ancak üç şekilde gerçekleştirilebilir:

a) Teyit: Kur'an ayetlerinde sözkonusu bilimsel teoriyi teyit eden birtakım örnekler mevcuttur; ya bizzat Kur'an'ın o görüşe işaret etmesi ya da onu kullanması biçiminde. Bu kısma "uygulama" adı verilmesi de mümkündür.

Allame Tabâtabâî, uygulamayı, bir tür bilimsel görüşleri Kur'an-ı Kerim'e "dayatma" ve bunun sonucunda da ayetleri tevil etme saymaktadır. (Tabâtabâî, 1390, c. 1, s. 8). Öyle anlaşıyor ki Allame'nin bu ifadesi, bazı çağdaş müfessirlerin eserlerinde doğa bilimlerinin teorileri ve onların kimi ayetlere tatbik edilmesi babında görülen yanlış ve kuralsız uygulamalar nedeniyle. Buna karşın bu araştırmada uygulamadan kastedilen, tefsir kaidelerine riayet edilerek ve bunun yanısıra kesin ya da güven veren karinelere dayanarak gerçekleştirilmiş ve netice itibarıyla de teville ve zâhiri terketmeye ihtiyaç duymayan tatbiktir.

b) Ret: Psikoloji teorilerinin ayetlere sunulmasının ikinci şekli, sözkonusu teorinin bazı Kur'an ayetlerine aykırı olmasıdır. Bu durumda, olumsuzlayan varsayımlardan biri ortaya çıkacaktır. Prensipler kısmında buna işaret edilecektir.

c) Suskunluk: Üçüncü şekil, sözkonusu teorinin sunulmasından sonra Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinden bu teoriye ilişkin ne teyit ne de ret alınamaması durumudur.

2. Yeni teorilerin üretilmesi: Psikolojik tefsirlerin kısımlarından en önemlisi ve en çok ihtiyaç duyulana, Kur'an ayetlerinin psikolojik alanında, ayetlerin güncel ve taze anlamına eşlik edecek yeni teoriler ortaya konmasıdır. Bu, İslami sosyal bilimlerin gelişmesi yönünde etkili bir adım olabilir. Müfessir, Kur'an'da psikolojiyle ilgili ayetleri bulup çıkartarak ve sonuçta da psikoloji bilimiyle bağlantılı önermeler ve kavramlar

üterek İslami psikolojinin gelişmesini sağlayacak yeni teoriler üretmeyi başarabilir.

“Kur'an ilimlerinin teorileştirilmesi” olarak da adlandırılabilir bu iş, sosyal bilimlerin çeşitlerine tema oluşturma ve yön vermede etkili olma kabiliyetine sahiptir. (Rızâyî İsfahanî, 1388, s. 127).

3. Sistemleştirme: Kur'an-ı Kerim'den çıkarılmış psikoloji kavramları arasında bağlantı kurmak, bizi bir psikoloji sistemine veya modeline ulaştırabilir. (Pesendide, 1386, s. 92). Örnek vermek gerekirse, Kur'an ayetlerinde motivasyona dönük önermelerden, Kur'an açısından bir motivasyon sistemi kurmak mümkündür.

Psikolojik Tefsirin Tanımı

Bu bölümde değinilen konular itibarıyla psikolojik tefsir şöyle tanımlanabilir:

“Psikolojik tefsir, tefsir kaynaklarından yararlanarak geçmişteki teorilerin ayetlere sunulmasıyla yeni teoriler üreten ve Kur'an ile psikolojinin bakışından bir sistem kurma tefsir ekollerinden biridir.”

el-Mizan Tefsirinde Psikolojik Tefsir

el-Mizan tefsirinde değişik yerlerde Allame Tabâtabâî'nin, birçok müfessirin fıkıh ya da tarih gibi psikoloji dışında bakışla tefsire koyulduğu bazı ayetleri psikolojik açıdan tefsir ettiğine şahit oluyoruz. Aşağıda bunun örneklerine değinilecektir:

1. Tabâtabâî, “Biz, insana anne baba-sına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır.” (Ahkaf, 15) ayetinden psikolojik

sonuç çıkarmıştır. Bu müfessire göre hamilelik ve emzirme günlerinin meşakkatlarının ifade edilmesi, üstelik de bunun Allah tarafından ebeveynlere ihsanla bulunma talimatından sonra gelmesi, bir tür insanî duyguları harekete geçirmek için olabilir. (Tabâtabâî, 1390, c. 18, s. 201). Sonuç itibarıyla duyguları harekete geçirme aracılığıyla insanlar ebeveynlerine, özellikle de anneye minnettar olmaya teşvik edilmektedir. Tabâtabâî'nin, psikoloji bilimindeki iki meseleye, “ruhsal infial ve duygular” ve “motivasyon” a işaret eden sözkonusu ayetten çıkardığı bu psikolojik anlayış, aslında psikoloji biliminin geleneksel önermelerinin kullanılmadığı ayetin psikolojik tefsiridir. Bu psikolojik kavrayışın pek çok müfessirin eserinde bulunmadığını hatırlatmak gerekir. Mesela bazı müfessirler ayete fikhî yönden bakmışlar ve sözkonusu ayetten, annenin emzirmesinin farz olan zamanının miktarı ile hamilelik süreciyle ilişkili kimi hükümleri çıkarmışlardır. (Sâdıkî Tehranî, 1406, c. 27, s. 34; Kâşânî, 1340, c. 8, s. 315).

2. Aynı şekilde orucun farz olması konusunda, Bakara suresi 183. ayette hüküm, “Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.” şeklinde açıklandıktan sonra “أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ / sayılı günlerdedir.” buyurulmaktadır. Allame Tabâtabâî, bu ayetteki kelimeleri detaylı biçimde ele alırken “أَيَّامًا” kelimesinin belirtisiz (nekre) gelmesi ve “مَّعْدُودَاتٍ” ile sıfatlandırılmasını, yükümlülüğün zorluklarının Allah tarafından küçük sayılmasına delil kabul etmiştir. Bunun sebebi de mükellefi, bu zorlu talimatı yerine getirmeye cesaretlendirmektir. (Tabâtabâî, 1390, c. 2, s. 9).

3. *el-Mizan* tefsirinde, motivasyon alanında başka bir psikolojik kavrayış

Mü'minin suresi 62. ayetin izahında görmek mümkündür: *“Biz hiçbir kimseye gücünün yettiğinden fazla yük yüklemeyiz. Katımızda hakkı söyleyen bir kitab vardır. Onlar zulme, haksızlığa uğratılmazlar.”* Allame Tabâtabâî, Allah Teala'nın yükümlülüğü mükellefin gücüne bağlamasını, bu ayetin, müminlerin sıfatlarını açıklayan önceki ayetlerle üslup birliğine dikkat çekerek o sıfatlara bürünmeyi sağlamak üzere teşvik ve motivasyonu amaçladığını savunmaktadır. Konuyu biraz daha açarsak, Allah Teala önceki ayetlerde, *“Rablerinin azametinden korkup titreyenler, Rablerinin âyetlerine inananlar, Rablerine ortak koşmayanlar, Rabblerine dönecekleri için verdiklerini kalpleri ürpererek verenler, İşte bunlar hayır işlerine koşuşurlar ve o uğurda öne geçerler.”* (Mü'minin, 57-61) buyurmaktadır. Bu ayetler müminlerin sıfatlarını saymaktadır. Başlangıçta iş zor gözüktü de Allah Teala hemen ardından mükellefe verilen güç ve takata bağlamaktadır. Bu da, o sıfatlara bürünürse işin kolaylaşacağını açıklamakta ve sonuç olarak da mükellef, o özellikleri kazanmaya teşvik edilmektedir. (Tabâtabâî, 1390, c. 15, s. 41).

4. Kur'an-ı Kerim'de, Allame'nin psikolojik tefsirine konu olduğu görülebilecek psikolojik ayetlerden bir diğeri de, *“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”* ayetidir. (Rum, 21). Allame, bu ayette geçen rahmetten kastedilenin, başkalarının mahrumiyetini görmenin insanda ortaya çıkardığı nefsanî tesirler olduğunu belirtmektedir. Bunun somut örneği olarak, ebeveynin, özellikle de annelerin

küçük evlatlarının terbiyesi ve gözetimiyle ilgili merhamet duygusu gösterilebilir. Allame Tabâtabâî, bu ayette geçen sevgi ve merhametin, genel anlamıyla kullanılmış olsa bile bir toplumdaki insanlarla ilgili olarak da konu edilebileceğini düşünmektedir. Ama ayetin siyaki ve sözün akışı nedeniyle kastedilen, oradaki iki ailevî alan olacaktır. (Tabâtabâî, 1390, c. 16, s. 166).

5. Allame Tabâtabâî tarafından başka psikolojik kavramlara işareti, ailenin yönetimine atıfta bulunan, *“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar.”* (Nisa, 34) ayetinin tefsirinde görüyoruz. Allame, kadınlar üzerinde kavvamlığın sebebi olan erkeklerin kadınlara üstünlüğünü, erkeklerde mücadele gücünün fazlalığı ve zorluklara katlanma, buna karşılık kadınlarda hissiyatın ve duyguların hâkim olması gibi sıfatların varlığına bağlamıştır. Bunlar, erkek ve kadının hayatının esası ve sermayesi, ıncelik ve zariflik olmaktadır. (Tabâtabâî, 1390, c. 4, s. 543).

Allame Tabâtabâî'nin Tefsir Metodunun Tahlili ve İncelenmesi

Her tefsirde ve müfessirin Kur'an-ı Kerim ayetlerine ilişkin anlayışında, müfessirin reyle tefsir tuzağından kurtulabilmesi için söz konusu tefsirde kabul edilebilir bir dayanak ve karinenin varlığı zorunludur. Müfessirlerin eserlerinde bahsi geçen psikolojik tefsirler de bu kuraldan müstesna değildir. Hatta bazı müfessirlerin kendi tefsirlerinin delil veya karinesine de işaret ettiklerine şahit oluyoruz.

Siyak

Bu çerçevede Kur'an-ı Kerim tefsirlerinde en çok istinat edilen karinelere biri siyaktır. Bu akılcı kural, diyalogun kurallarından haberdar ve akledebilen konuşanın, bir mecliste bir mevzu çevresinde ifade ettiği kelime ve cümlelerden asla çelişkili, zıt, uyumsuz ve uygunsuz anlamları kastedemeyeceği, sonuç itibarıyla de kullandığı kelime ve cümlelerden muradının uygun ve uyumlu anlamlar olacağı ilkesine dayanmaktadır. Bu kriter, cümleler ve ayetlerin bir mevzu çevresinde ve daima birlikte nazil olduğu durumda gerçekleşebilecektir. (Bâbâyî, 1392, c. 2, s. 282).

Allame Tabâtabâî, psikolojik tefsirlerinin çeşitli yerlerinde bu karineden yararlanmıştı. Örnek vermek gerekirse, Ahkaf suresi 15. ayeti tefsir ederken, hamilelik döneminin ve doğumun zorluklarına delalet eden cümlelerin dizilişinin, üstelik de bunun anne babaya iyilikte bulunma tavsiyesinden sonra gelmesinin muhatabın bu tavsiyeyi yerine getirmesini teşvik ve motive amacıyla olduğunu belirtmiştir. Allame burada tabii ki siyakin lafzına değinmemiştir, ama bu cümledeki tefsir metodu, siyaki psikolojik kavrayışta kullandığını göstermektedir. Fakat Allame, Mü'minin suresi 62. ayeti tefsir ederken kullandığı delile, yani psikolojik tefsirde siyaka açıklıkla değinmiş ve gücü yettiği kadarıyla mükellef olma beyanının, müminlerin bazen zorluklar da taşıyan sıfatlarını saydıktan sonra gelmesini siyak karinesiyle o sıfatları edinme yönünde motivasyon saymıştır.

Yine Rum suresi 21. ayette de eşler arasındaki sevgi ve merhameti tefsir ederken psikolojik tefsirde siyakin kullanımına açıkça işaret etmiş ve siyak karinesi deliliyle sevgi ve merhameti aile çevresiyle sınırlandırmıştır.

Hatırlatmak gerekir ki siyak karinesi tek başına ayetten psikolojik kavrayışımızı teyit edemez. Yalnızca cümleler ve söz dizilişi arasında anlam bağlantısı kurabilir. Siyak her ne kadar ayetlerin psikolojik anlaşılması üzerinde etkiliyse de o psikolojik anlayışın metin dışında onaylanması, bazı rivayetlerin bulunması veya deneysel bilimdeki kanıt gibi başka karinelerin varlığı, müfessirin anlayışının sıhhati için gereklidir.

Edebî Kural

Öte yandan ayetlerden psikolojik anlam çıkarırken Arapçadaki kuralların işlevi gözardı edilemez. Nitekim Allame Tabâtabâî'nin Bakara suresi 183. ayette geçen “أَيَّاماً مَّعْدُودَاتٍ” ifadesinin tefsirinde edebî yöne gösterdiği dikkat bu noktaya delalet etmektedir. İşte bu amaçla Allame, Allah tarafından “أَيَّاماً / Günler” kelimesinin belirtisiz (nekre) gelmesi ve onun da “مَّعْدُودَاتٍ / Sayılı” ile sıfatlandırılmasını oruç yükümlülüğünün muhatap için küçük bir şey sayıldığı şeklinde yorumlamıştır. Bu da muhatabın bu görevi yerine getirmede cesaret bulmasını sağlayacaktır.

Muhatabın Özelliği

Diğer taraftan Kur'an tefsirlerinde güvenilir karinelere bir başkası da muhatabın özellikleridir. (Bâbâyî, 1392, c. 2, s. 244). Nitekim çok sayıda ayette bu karineden yararlandığı tespit edilebilir, çünkü Allah Teala, bir ayette kelamının etki uyandırması için özel bir yöntem kullandıysa muhatabın psikolojik özelliklerine dikkat edilmesi onun üzerinde kim bilir nasıl bir tesir bırakacaktır.

Elbette ki bu karinenin kullanılmasının iki şeyi gerektirdiğini de hatırlatmak lazımdır:

Birincisi, ilahî kelimada insanların özelliklerine odaklanan psikolojik tefsirde bu ilkeyi kabul etmeliyiz. İkincisi, kelamın muhatapları üzerindeki etkisi ispatlanmış olmalıdır.

Allame Tabâtabâî de Ahkaf suresi 15. ayetin tefsirinde, ebeveyne ihsanda bulunma tavsiyesinden sonra hamilelik döneminin zorluklarının belirtilmesinin mükellefin duygusal olarak harekete geçirilmesine sebep olduğunu savunmaktadır. Bu, Allah Teala'nın, annenin hamilelik dönemindeki meşakkatlerini açıklaması sırasında muhatabın etkilenme özelliğine dayanarak, anne babaya iyilikte bulunma tavsiyesinden sonra hamilelik ve doğumun zorluğuna işaret ettiği meselesini kabul etmeye bağlıdır.

Bilimsel (DeneySEL) Bulgular

Kur'an'ın psikolojik önermelerini anlamada epeyce işlevsel olan psikolojik tefsirin karinelerinden biri de dinî metinlerin psikolojik kavranışında yeni pencereler açabilecek psikoloji biliminin bulgularından yararlanmaktadır.

Meselenin özü şudur ki, bu tefsir çeşidinde ne tür bilimsel karinelerden istifade edilebilir? Acaba psikolojik teorilerin tamamı Kur'an-ı Kerim'in tefsirinde güvenilir bir karine kabul edilebilir mi ve tefsirimizi o teoriye dayandırabilir miyiz? Bu soruların incelenmesi, deneysel karinelerin tefsir karinelerinden biri olarak tanınması bakımından önem taşımaktadır. Çünkü bu karinelerin her birinden yararlanılıp yararlanılmaması müfessirin Kur'an ayetlerini anlamasında etkili olacaktır.

Cevaben denebilir ki, bilimsel teorilere ya bilimsel aksiyomlardandır ve kesinlik kazandırır ya da aksiyomlardır ama

insan için güvenilirdir ve aykırılık ihtimali sifıra inmemiştir. (Kesine yakın zan). Yahut yalnızca bir varsayımdır ve ispat aşamasına ulaşmamıştır. (Rızâyî Isfehanî, 1381, c. 1, s. 48).

Bu bilimsel teoriler arasında sadece kesin ve güvenilir olanlar Kur'an tefsirinde itimat edilebilir karine kabul edilmiştir. İspatlanmamış teoriler ise tefsirde muteber görülmemiştir. Zira Kur'an tefsirinde dayanak yapılan şey, şer'î ve aklî delil değeri kazanmış olmalıdır. Ancak böyle bir amaçla reyle tefsirden ve netice itibariyle de Allah'a iftiradan kaçınılmış olacaktır. Bu sebeple psikoloji biliminin kesin teorileri kesinlik sunmaları nedeniyle ve kesinliğe itibar da öze ilişkin ve inkâr edilemez olduğundan sonuçta onun delil oluşturması, müfessirlerin ve usul âlimlerinin ittifakına konu olacaktır. Fakat tefsirde kabul görmesi müfessirler arasında ihtilaf konusu olan şey ise kesin olmayan, ama güvenilir teorilere dayanmak demektir.

Öyle anlaşıyor ki güvenilir bilimsel karinelerin kanıt kabul edilebilmesi için delil oluşturan şey, tarih boyunca bilginler nezdinde muteber bir kesinlik taşıması ve ona güvenmeleri olması gibi, güvenilir unsurların da onlar nezdinde muteber şeylerden olması ve onunla amel etmeleridir. Bilginlerin güvenilir öğelerle amel etmesine dayalı bu bina, Masum İmamlar (a.s) çağında da mevcuttu ve o büyükler tarafından herhangi bir yasak nakledilmemiştir. Bu da Mutahhar İmamların (a.s) bilginlerin bu binasıyla ilgili onay ve ikrarına işaret etmektedir. (Bâbâyî ve diğerleri, 1387, s. 176). Sonuç olarak tefsirlerde Kur'an'ın zahirlerinden istifadenin kanıt sayılmasının, bilgelerin sözün zahiriyle amel ettiği tarza dayanmasına uygun şekilde, itimat telkin eden kesin bilimsel teoriler gibi güvenilir

şeylerden yararlanma da bilgelerin uygulamasına dayanmakta ve muteber kabul edilmektedir.

Ayetullah Cevadî Âmulî de tefsirinde, güvenilir deneysel örnekleri karine yapmayı makbul sayarak şöyle der: “Her ne kadar bilimin kazanımı Kur'an'a empoze edilemezse de ama kesin bilimsel kanıtlar veya güven verici deneysel, tarihsel, sanatsal ve benzeri örnekler Kur'an'ın öğretileri ve anlamlarını taşıtmak mümkündür. Deneysel, tarihsel ve benzeri kısımlarla ilgili meseleleri anlayabilmek için şahit, karine ve zemin olma kadarıyla onlardan istifade edilebilir, ama bu sınırın dışına çıkılamaz.” (Cevadî Âmulî, 1388, c. 1, s. 57).

Fakat Allame Tabâtabâî de Nisa suresi 34. ayetin tefsirinde, kadınlar ve erkeklerin günümüzde bilimin kanıtladığı psikolojik özelliklerini temel alarak erkekleri aile yönetimine daha layık görmektedir. Bu da Kur'an-ı Kerim'den psikolojik sonuçlar çıkarma amacıyla günün deneysel biliminden yararlanmak demektir.

Sonuç

1. Mevcut tefsirler arasında müfessirin baştan sona psikolojik yaklaşımla ayetlere baktığı ve ayetlerden psikolojik sonuçlar çıkardığı bir tefsir bulunmamaktadır. Ama bazı müfessirlerin, yazdıkları tefsirlerde kimi ayetlerin açıklamasında psikolojik tefsirler ortaya koydukları görülmektedir. Allame Tabâtabâî'nin *el-Mizan* tefsiri bu tefsirlere örnektir.

2. Uzmanlık, ihtiyaç ve farklılık, aralarında psikolojik ekolün de bulunduğu tefsir akımlarının üç asli sütunudur.

3. Tefsir kaynaklarını altı kaynak halinde sınıflandırmak mümkündür: Kur'an, Masumların rivayetleri, lugat kaynakları, tarih kaynakları, akıl ve deneysel birikim.

4. Psikolojik tefsirler, müfessirin ayetlere psikolojik bakışla hedeflediği şey ve aynı zamanda Kur'an ve psikoloji arasındaki alanda üstlendiği işlev bakımından üç gruba ayrılabilir: Geçmiş teorilerin ayetlere sunulması, yeni teoriler üretilmesi ve sistem kurmak.

5. Psikolojik tefsirin tanımı yapılırken psikolojik tefsirin, tefsir kaynaklarından yararlanılarak, geçmiş teorileri arzederek, yeni teoriler üreterek, Kur'an ve psikolojiye göre bir sistem kurarak gerçekleşen tefsir ekollerinden biri olduğu ifade edilebilir.

6. Allame Tabâtabâî, tefsirinde, içinde psikolojik önermeler geçmeyen ayetlerden çok sayıda psikolojik anlayış ortaya koymuştur.

7. Allame Tabâtabâî'nin psikolojik tefsirlerinin çoğu yerinde kullandığı yöntem ve kaynağa değinmemiş ve sadece bazı yerlerde siyak psikolojik yorumun karinesi olarak göstermiştir.

8. *el-Mizan*'da geçen psikolojik tefsirlerin incelenmesinden Allame Tabâtabâî'nin siyak, edebî kurallar, muhatabın özellikleri ve bilimsel (deneysel) bulgulardan yararlandığı psikolojik anlama yöntemlerini araştırmak mümkündür.

9. Zamanın bilimsel bulguları arasında kesin ve güvenilir sonuçlar Kur'an ayetlerinin tefsirinde kullanılabilir. Ama kanıtlanmamış görüşleri Kur'an-ı Kerim'in psikolojik anlamı için karine olarak kullanmamak gerekir.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

Alevî Mehr, Hüseyin, 1389, *Reveşhâ ve Gerayışhâ-yi Tefsirî*, Kum, İntişarat-i Usve, İkinci Baskı.

Bâbâyî, Ali Ekber, 1391, *Mekâtib-i Tefsirî*, c. 2, Kum, İntişarat-i Pejuheşgâh-i Hovze ve Danişgah ve Simet, Birinci Baskı.

Cevadî Âmulî, Abdullah, 1388, *Tefsir-i Tesnim*, Kum, Neşr-i İsrâ, Sekizinci Baskı.

Feramerz Karamelikî, Ehad, 1388, *Reveşşinasî-yi Mutalaat-i Dinî*, Meşhed, İntişarat-i Danişgah-i Ulûm-i İslâmî-yi Rezevî, Beşinci Baskı.

Kâşânî, Fethullah b. Şükrullah, 1340, **Menhecû's-Sâdıkîn fi İlzâmî'l-Muhâlifîn**, Tehran, İntişarat-i Kitabfuruşî-yi İslâmî, Birinci Baskı.

Pesendide, Abbas, 1386, *Derâmedî ber Reveşşinasî-yi Fehm-i Mearif-i Revanşinahî ez Ehadis*, Kum, Faslname-i Ulûm-i Hadis, Sayı 3 ve 4.

Rızayî Isfehanî, Muhammedali, 1381, *Pejuhî der İ'caz-i İlmi-yi Kur'an*, Kum, İntişarat-i Kitab-i Mübin, Üçüncü Baskı.

Rızayî Isfehanî, Muhammedali, 1387, *Mantuk-i Tefsir-i Kur'an*, c. 2, Kum, İntişarat-i Camia-i el-Mustafa el-Alemiyye, Üçüncü Baskı.

Rızayî Isfehanî, Muhammedali, 1388, *Reveşşinasî-yi Mutalaat-i Miyan-i Reşteî der Tefsir-i Kur'an*, Şiraz, Faslname-i Endişe-i Dinî, Danişgah-i Şiraz, Sayı 34.

Sâdıkî Tehranî, Muhammed, (1406), *el-Furkan fi Tefsiri'l-Kur'an bi'l-Kur'an ve's-Sünne*, Kum, İntişarat-i Ferheng-i İslâmî, İkinci Baskı.

Şakir, Muhammedkazım, 1382, *Mebani ve Reveşhâ-yi Tefsirî*, Kum, İntişarat-i Merkez-i Cihanî-yi Ulûm-i İslâmî, Birinci Baskı.

Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, 1390, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Beyrut, İntişarat-i Müessesetu'l-A'lemî li'l-Matbuat, İkinci Baskı.